

André & Alfred

Fabriek op stellen

Zo'n 150 jaar geleden werden allemaal dingen die eerst onmogelijk leken, opeens mogelijk. Slimme uitvinders bedachten fantastische nieuwe dingen om de mensheid vooruit te helpen. Deze dingen zorgden voor zo'n verandering in de levens van mensen, dat ze 'revolutionair' worden genoemd. Denk maar aan glazen bollen die lichtgeven (lampen), zelfrijdende voertuigen (treinen en auto's) en lenzen die de wereld konden vastleggen (camera's). Het was de tijd van de vooruitgang!

In grote fabrieken met van die rokende schoorstenen werd van alles nieuw gemaakt. Van ver lijken zulke schoorstenen net brandende sigaren, die zo rechtop in de grond zijn gezet. En blijkbaar stonden er ook zulke fabrieken in Fryslân. Eén van die fabrieken was Freia in Veenwouden, de eerste zuivelfabriek van Fryslân.

Wat me opviel was, dat het van binnen hartstikke modern was. De machines die de kaas maakten zagen er zo fantastisch ingewikkeld uit, dat ik niet kon bedenken hoe ze precies werkten. Maar een pretje was het ook weer niet. Mijn oren deden gewoon pijn van de herrie die van de machines af kwam. En de warmte en de rook in de fabriek, gaven me het gevoel dat ik in een sauna was. Zo heet en benauwd.

Je moet er toch niet aan denken om daar de hele dag in te staan. Toch waren er in die tijd veel mensen die dat wel moesten. Dat waren de mensen met de petten, de arbeiders. De arbeiders moesten hard werken, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat, zonder vakanties. En dat zes dagen in de week.

ANDRE'S VERHAAL

André & Alfred

Fabriek op stellen

Zij bestuurden de machines, verpakten de kaasjes, deden het onderhoud en stonden aan de lopende band. Maar dit was niet zonder gevaar. Er gebeurden vaak genoeg ongelukken. Zoals iemand die zijn arm kwijtraakte in een machine of iemand die van grote hoogte viel en zijn botten brak. En voor je gezondheid was het ook niet goed, om elke dag in die vieze, hete lucht te staan. Maar mensen wilden toch geld verdienen om in leven te blijven, dus veel keuze hadden ze niet.

Maar het waren niet alleen volwassenen die in fabrieken werkten, ook kinderen werkten er. Omdat arbeidersouders niet veel geld hadden, konden ze de school voor hun kinderen vaak niet betalen. En dus moesten de kinderen ook gaan werken. Zij werkten op een dag wel twee keer zolang als dat ik op school zit. Het is gek om te bedenken dat ik nog kan spelen. En als ik de les saai vind worden, dan kijk ik naar buiten en droom ik lekker weg. Maar als je in een fabriek werkte, moest je je aandacht er goed bij hebben, anders werd je zomaar bedolven onder een bult kaasjes!

Het was natuurlijk geweldig dat er zoveel nieuwe dingen werden gemaakt in de fabrieken. Toch waren het vooral de bazen van de fabrieken, de mannen met de hoge hoeden die er geld aan verdienden. Ik noem zulke fabrieksbazen de hoge-hoeden-mannen. Weet je waarom? Omdat hoe rijker ze zijn, hoe eenhogere hoed ze nodig hebben, om al hun geld in te stoppen. Dat is echt zo! Ik vind het niet eerlijk dat die hoge-hoeden-mannen veel meer verdienden, want het waren de arbeiders die het vuile werk deden. Maar omdat de fabrieken van de hoge-hoeden-mannen waren, bepaalden zij waar het geld naartoe ging. En dat geld gaven ze liever niet aan hun arbeiders. Nee, hun mooie huizen en luxe eten-tjes vonden ze veel belangrijker! Dat terwijl de arbeiders in krotjes woonden en soms maar amper genoeg eten hadden.

Het was eigenlijk helemaal niet de tijd van de vooruitgang. Daarom zeg ik: "het is tijd om verandering te brengen! Word wakker arbeiders! Kom in opstand!"

André

André & Alfred

Fabriek op stellen

1

Leuk om te doen!

Vraag 1

Wat is iets wat jij niet eerlijk vindt en waar jij tegen zou willen protesteren?

3

André & Alfred Fabriek op stellen

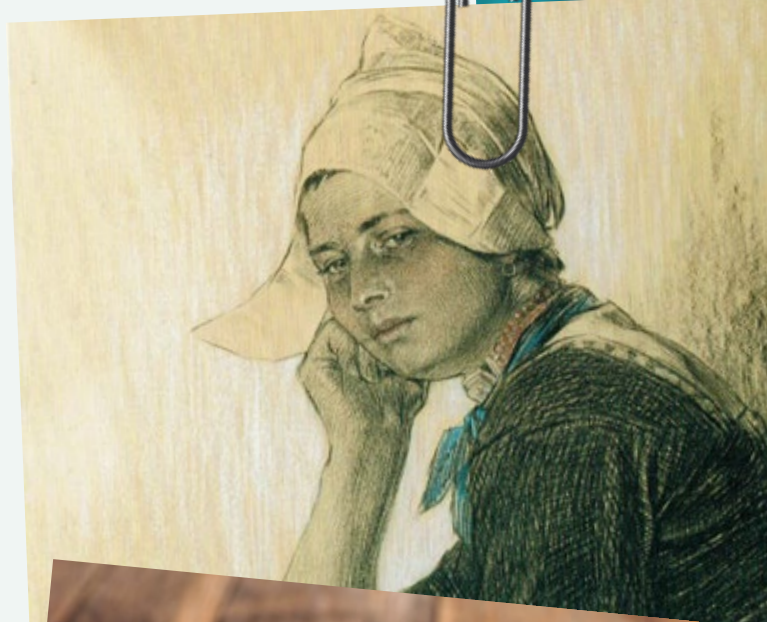
ALFREDS ONDERZOEKJE

Ooit was Friesland groot en rijk. Rond 1760 nog was Friesland één van de rijkste provincies van Nederland. Maar 100 jaar later was dat wel anders. Friesland werd toen gezien als één van de armste gebieden van Nederland. Ik las laatst een oud artikel waarin de schrijver het hier 'het arme Friesland' noemde. De mensen, jouw over-over-over grootouders misschien wel, woonden in hutjes en kleine huisjes. Sommige waren zelfs zo arm dat ze in hollen in de grond woonden, net als konijnen. Ik dacht dat we 150 jaar geleden allang geen holbewoners meer waren, maar toch wel dus, haha!

Maar het was in die tijd niet alleen maar ellende in Friesland. Friesland was in een aantal dingen heel goed: het maken van kaas, melk en boter. Ooit wel eens Friese nagelkaas gehad? Dat is een eeuwenoude Friese kaas en al eeuwenlang heel lekker! Als ik eraan denk, begin ik al te kwijlen. Toch was vooral de Friese boter erg in trek. Die was zelfs zo populair, dat alle chique mensen uit Engeland het graag aten.

Boter uit Friesland werd ook wel het 'Friese goud' genoemd. Vanuit Harlingen ging er direct een boot naar London met allemaal kisten boter.

Het geluk van de Friese boeren kon niet op. Ze verdienden geweldig aan hun boter, maar ze werden er ook een beetje lui van. Terwijl in het buitenland boter steeds meer in fabrieken werd gemaakt, deden ze het in Friesland nog gewoon op de ouderwetse manier. De Friese boerinnen bleven bijvoor-

André & Alfred

Fabriek op stellen

Alfred

beeld de temperatuur met hun vingers meten. In Denenmarken werd de boter allang in fabrieken gemaakt en daar hadden ze allang speciale warmtemeters. Ja, die Friezen waren wat koppig.

Langzaam werd de Friese boter steeds minder populair. En wat ook niet meehielp, was dat sommige boeren begonnen te knoeien met boter. Dan mengden ze dure en goedkope boter met elkaar, maar verkochten ze het voor dure boter. Dat is gewoon oplichterij. En zo'n rijke Engelse fijnproever merkt het verschil vroeg of laat echt wel.

Voor een tijd lang ging het bergafwaarts met de Friese boterhandel. De schepen in Harlingen lagen stil in de haven en de boeren moesten hun rijkdommen uit oude glorietijden verkopen. Totdat in 1879 de eerste zuivelfabriek, Freia, werd opgericht in Veenwouden door meneer Bokma de Boer. Tijdens zijn reis in Denemarken had hij gezien hoe de Denen hun boter in fabrieken maakten. Dat was veel schoner en ging veel sneller dan dat de boer en boerin thuis boter maakten. Bokma de Boer vond daarom dat we ook zoiets in Friesland moesten hebben. Door de oprichting van Freia begonnen de Friese boeren te beseffen dat ze wel met hun tijd mee moesten gaan als ze hun boter nog wilden verkopen. De zuivelfabrieken schoten als paddenstoelen uit de grond. Op een gegeven moment waren er bijna wel 100 zuivelfabrieken in Friesland.

Zuivel is nog steeds heel belangrijk in Friesland. Er wonen hier bijna evenveel koeien als mensen! Let er maar eens op als je 's zomers een stukje gaat fietsen of lopen. Overal lopener koeien rond. Zuivel is dus wel echt typisch Fries. Sterker nog, Friesland is één van de meest 'zuivelige' gebieden ter wereld.

ALFRED

André & Alfred

Fabriek op stellen

OPDRACHT 2

Het was een hele verandering dat boter in de fabrieken werd gemaakt. Maar tegenwoordig wordt nog veel meer eten in fabrieken gemaakt. Teken twee dingen die in de fabriek worden gemaakt en twee dingen die niet in de fabriek worden gemaakt (een banaan bijvoorbeeld!).

2

